

BERENGUER DE «BANNALLOCHA». BATLLE EPISCOPAL DE MOLLET

Jaume Vilaginés i Segura

Desfent mites

L'any 1893, Vicenç Plantada va publicar la que podríem considerar primera obra escrita sobre la història de Mollet. S'intitulava *Geografia local de Mollet del Vallès*¹, i en ella feia un repàs de la realitat del poble, alhora que oferia els primers detalls de la història de Mollet. Les seves fonts històriques eren molt escadusseres i la interpretació que donava estava marcada per les idees preconcebudes sobre el passat que dominaven a la seva època.

Vicenç Plantada destacava com a fet històric important la cessió, per part de dos senyors feudals del segle XII, d'un castell al bisbe de Barcelona, Sant Oleguer, a l'indret de Mollet on després va ser consagrada una església. El motiu de la donació era demanar el perdó pels mals i ofenses realitzats a l'Església.

Aquesta història ha estat adoptada com un capítol més de la història del poble i ha perdurat fins a l'actualitat². Fa uns anys, Joan Galtés va destacar la interpretació errònia dels fets en la seva obra *Guia històrico-artística de l'Església de Sant Vicenç de Mollet*³.

En realitat, Vicenç Plantada va fer una lectura equivocada d'un document del segle XII⁴. No es tractava d'una invenció sinó d'una interpretació excessivament lliure d'una informació verídica. El document ens explica com dos feudals, Pere Ramon i el seu germà Berenguer Ramon, van retornar els drets sobre l'honor de Mollet al bisbe de Barcelona, Oleguer —honor que havien pres il·legalment des de feia temps— i es disculpaven per les malifetes comeses, entre les quals destacava la retenció d'un sacerdot, Berenguer Guadall. Per tant, en el document ni es parla de castell, ni hi ha cap pretensió de fer-se perdonar els pecats, o motivació religiosa semblant, com apareix en la interpretació d'en Vicenç Plantada.

Si tenim en compte que en el segle XII s'observa una lluita aferrissada entre tots els poderosos per controlar les fonts de riquesa, s'entén fàcilment aquest document, en el qual observem com el bisbe Oleguer recupera el domini sobre una possessió de la diòcesi, la parròquia de Mollet. Com vàrem veure en el primer número de la revista, Mollet tenia com a senyor el bisbe de Barcelona; així, doncs, és lògic suposar que els dos germans varen intentar apoderar-se del domini sobre l'honor de Mollet; durant força temps ho van aconseguir, però el poder de la institució eclesiàstica va obligar-los a reconèixer la seva usurpació («*multa mala et iniurias*»).

En aquella època era freqüent que es fessin documents semblants, els quals ens expliquen només el final d'un procés llarg de lluites i disputes. Ens parlen des del punt de vista de la part més important (que també és la que pressiona perquè quedi constància escrita del pacte), que alhora és la que venç en la disputa, és a dir, en el nostre cas, el bisbe.

Per tant, hem d'entendre que l'expressió «*mala et iniurias*», i altres semblants, corresponen a un punt de vista només i, ni de bon tros, a l'absoluta realitat.

Objectivament, hem d'entendre que el document ens explica un capítol més de la lluita que els bisbes regeneradors de Barcelona, en el context d'un moviment molt més ampli anomenat Reforma Gregoriana, van sostenir per tornar a control episcopal possessions apropiades per feudals contra aquests mateixos.

Queda per tant la informació de Vicenç Plantada com una nota erudita, allunyada en el temps; criticable des del punt de vista històric, però valuosa pel que representa d'un primer intent de reconstruir la història del nostre poble.

Mollet: batllia episcopal

En el document que hem esmentat més amunt apareix Mollet com un honor i batllia: «*honorem de molleto et baiuliam*»⁵. La vila era possessió episcopal, com sabem, i com a tal era administrada per un batlle («*baiulus*»). Ja ho vàrem veure en el primer número de la revista⁶. En el capbreu que comentàvem apareixia un «*Berengarius baiulus episcopi*». El document amb el qual hem començat el present article ens ho confirma. La figura del batlle no era exclusiva de les institucions eclesiàstiques. Es feia extensiva a tot tipus d'administració rústica, inclosa la senyorial, laica i comtal. La tasca del batlle era administrar els béns patrimonials del senyor: tenir compte de les terres de «*dominicatura*»,

és a dir, les que gestionava directament el senyor, i principalment cobrar els censos que es recaptaven en el lloc ⁷.

Si agafem el cas de Mollet com exemple, podem veure que en el capbreu de 1144 (el qual ens explica qui pagava els censos al bisbe i quan pagava) es dóna fermesa a l'acte posant com a testimoni d'autoritat el batlle, el qual també rep el dret d'usufructuar els beneficis de l'honor:

«...Hoc totum sicut superius scriptum est hostendit et affirmavit berengarius de banneloca baiulus episcopi esse iuris episcopi et tenuisse et habuisse uoce episcopi...» ⁸.

Segons aquest dret de participar dels censos recaptats, hom pot suposar que el paper del batlle esdevenia el d'un personatge important. Important socialment, des del moment que era qui tenia el poder executiu en la recaptació dels censos. També, important econòmicament, perquè participava en la riquesa que generava el domini episcopal. En conseqüència, qui exercia el paper de batlle a Mollet esdevenia un personatge destacat i, per tant, no ens ha de passar desapercebut.

Anem, seguidament, a fer una aproximació a la seva persona i a la seva família, els Bannaloca, un altre cop amb la idea d'extreure'n una lliçó d'història social. En aquest cas, la família del batlle de Mollet ens servirà per a conèixer un sector social caracteritzat més pel poder econòmic, que no pas pel polític o militar. Una família que, posseint riquesa immobiliària, destacarà per la seva activitat financera.

Poder social i activitat econòmica

Com hem vist, el batlle de Mollet rebia el nom de «*Berengarius de Bannaloca*». Usava ja el cognom toponomàstic característic de les famílies que pertanyien a un estatus social important o s'hi pretenien incorporar. Aquest fet ens fa pensar que la relació entre el bisbe i el seu batlle, almenys a Mollet, hauria de comportar un enlairament social d'aquest darrer. De fet, la vinculació amb el bisbe havia d'estar regulada pels mateixos lligams feudals que qualsevol senyor mantenia amb els seus feudataris. El testament de la seva mare, de l'any 1153, ens ho demostra, donat que quan parla del bisbe el cita com a senyor, amb l'expressió que indica relació de dependència: «*domino suo*» ⁹. Si tenim en compte que, a l'època que estem estudiant, les relacions entre les persones freqüentment trascendien els individus per arribar a afectar les famílies, hom pot pensar que el càrrec que detentava Berenguer es feia extensiu a tota la seva família, tot i que no

ens consta documentalment. No sabem, no obstant, quan la família va esdevenir possessora del càrrec.

Coneixem, però, que abans del 1122 la batllia va estar sotmesa a la usurpació que abans hem esmentada, realitzada per Pere Ramon i Berenguer Ramon ¹⁰. Un cop aquests van decidir tornar la batllia al bisbe, probablement aquest va decidir cedir l'autoritat a una família rica i poderosa econòmicament, capaç de gestionar amb habilitat els béns de l'honor i també amb la virtut de poder satisfer les necessitats de numerari del bisbe. Efectivament, sabem que Ramona tenia deixats 50 sous al bisbe, dels quals perdonà en el seu testament 30 d'ells.

D'altra banda, els Bannaloca posseïen també l'avantatge de ser de Mollet. Sabem de l'existència del topònim Bannaloca l'any 1142, precisament a través del testament del bisbe Arnau ¹¹. Abans del capbreu de Mollet, (datable el 1144), coneixem l'existència del pare de Berenguer (el batlle) i espòs de Ramona, anomenat *Raimundi Arnalli de Bannaloca*, l'any 1136 ¹². Desconeixem si amb el càrrec de batlle, però amb la certesa de que mantenia algun tipus de vincle amb el bisbe, donat que apareix com a testimoni d'una donació que rep el bisbe Oleguer a Mollet ¹³, dada aquesta més que significativa.

El document que ens ofereix més informació sobre la família és el testament de Ramona, mare de Berenguer. Datat l'any 1153, ens demostra una capacitat econòmica insospitable ¹⁴. Quan testa Ramona, els seus dos fills, Berenguer i Pere, haurien de ser grans, majors d'edat i independents econòmicament, d'aquí que apareguin com a marmessors de la seva mare. No és d'estranyar, per tant, que Berenguer exerceixi ja com a batlle de Mollet, almenys des de 1144, data aproximada del capbreu. També hem de suposar que els dos germans havien heretat part del patrimoni del seu pare, aleshores ja mort (Ramona fent palès un gran record pel seu marit estableix que es celebri l'aniversari de la seva desaparició amb la participació de 30 preveres!). La riquesa de Ramona destaca especialment per la disponibilitat de numerari o, en tot cas, pel fet de lliurar crèdits o empenyoraments. Hom pot comptabilitzar de les seves donacions 143 sous, en efectiu o prestats, i 24 mancusos, els quals dóna fragmentàriament en funció de la venda del seu bestiar, però també de la recuperació dels seus crèdits («*suos debitos*»). La família de Ramona no es circumscriu als dos fills esmentats, sinó que tenia un altre fill més, Bernat, i tres filles, una, Maria, ja casada. La seva riquesa es manifesta també en la possessió de diversos esclaus musulmans («*sarracenos*»); esclaus domèstics segurament, perquè els cita amb nom propi, gairebé membres de la «família», entesa aquesta amb el sentit ampli d'unitat de convivència ¹⁵.

L'«estatus» social dels Bannalocha, és semblant al de la família de Mir de Mollet, que vàrem analitzar en el darrer número de la revista ¹⁶. Una família propietària, rica, vinculada amb senyors poderosos. De tota manera, aquesta classificació que fem queda difusa donat que durant el segle XII en aquests mateixos àmbits socials hi ha un grau de confusió notable. Vàrem veure els esforços de Mir i els seus germans per incorporar-se al món, que cada cop esdevindrà més tancat, dels feudals. Tot el seu comportament denotava l'ansia de fer-se un lloc entre l'estament nobiliari.

En canvi, el poder dels Bannalocha és el diner. Ho hem vist en el cas de la mare, Ramona. En el seu testament reconeix ser creditora de dos empenyoraments ¹⁷. Ho confirmem amb els seus fills. Pere, ho sabem, va donar tres crèdits els anys 1166, 1171 i 1173 ¹⁸, a canvi de rebre diverses penyores, una d'elles un molí.

Exigència de diners i préstec financer

L'empenyorament va ser una modalitat d'activitat financera, durant el segle XII, força freqüent. A la societat de l'època es feia palesa la necessitat de numerari. Cada cop més, s'exigia la presència de diners en les relacions econòmiques, no només en les comercials, sinó també en els lligams entre senyor i pagès. L'augment dels intercanvis, amb la consolidació de mercats importants com el de Granollers, que aleshores ja imposava les seves mesures a tota la comarca («*X quarteras frumenti recipientis ad quartariam de Granoiers*») ¹⁹, com la cada cop més freqüent exigència senyorial de rebre els censos en diners, van activar la circulació monetària d'una forma considerable ²⁰. Pere de Bannalocha, com la seva mare, actuaven dintre del reduït cercle que deixava diners i, algun cop, efectes en espècie (cereals). Com que aleshores l'activitat creditícia no podia comportar cobrament d'interessos, perquè ho prohibien els canons eclesiàstics ²¹, la cessió del crèdit es feia a canvi de la possibilitat de l'usufructe d'alguna possessió rústica. Una terra en explotació o un molí podien servir com a penyores d'un crèdit. Per exemple, l'any 1171 ²² Bernat Bonfill i Berenguera, la seva dona, van rebre de Pere de Bannalocha 120 sous de diners de Barcelona, i unes quantitats en espècie, a canvi d'empenyorar el seu molí amb totes les seves parts, utensilis i terres, a Mollet, amb el compromís de tornar un temps més tard el diner i tot el cereal prestat. El benefici de Pere estava en poder gaudir de l'usdefruit del molí mentrestant. En aquest cas sembla que els deutors no van poder tornar el que devien en el període establert i, tal com s'especificava en el document ²³, la propietat va passar a Pere, el qual va cedir el molí al seu

nebot Bernat. Tot això ho sabem perquè Bernat va acabar venent el molí uns anys més tard ²⁴.

L'ocupació dels Bannachola ens descobreix un sector que desenvolupa en el camp una activitat financera. A diferència dels grups financers de la ciutat, no hi ha un abandonament de les tasques agràries, que continuen essent l'ocupació més important ²⁵. De la mateixa manera, no es pot comparar l'activitat creditora de la ciutat amb la que realitzen els Bannalocha, donat que aquella, vinculada amb el comerç marítim i amb la Cort, tenia unes magnituds molt més grans.

D'altra banda, en l'ocupació creditícia dels Bannalocha no es produeix acumulació de capital, com ho demostra el comportament de Ramona en el seu testament ²⁶. La importància econòmica d'aquesta activitat financera es basa en el paper que té de col·laborar en la circulació monetària i en la dinamització econòmica. Però, potser més que això, en la importància social de demostrar-nos una forma diferent de prosperar i enquadrar-se en la societat. A diferència de famílies com els Mollet, que cerquen el seu lloc en la noblesa i troben els seus models en els comportaments dilapidadors, els Bannalocha són els que cerquen el seu lloc a recer dels poderosos, però com administradors i com creditors. Ells nodriran les exigències de numerari dels primers. No necessitaran diners, com els nobles; ells els deixaran.

Més microtopònims: Palau Fisc, Bannalocha i la Pedra Salvadora

Un altre cop sobta la presència de microtopònims que ens resulten familiars. La idea de l'article no era estudiar-los, d'aquí que no hi hagi la intenció de treballar-los ni de situar-los en el mapa actual del municipi. Sí, però, que val la pena que els citem.

Els documents ens parlen amb insistència d'un nom de lloc, «*Palatio Fisco*» ²⁷, indret en el qual hi havia recs i molins. Nom enigmàtic, de significat desconegut, però que, de conèixer-lo, ens seria molt revelador de la geografia local de l'Alta Edat Mitjana. El topònim «*Bannalocha*» ²⁸, també desconegut, però situat indubtablement a Mollet. I finalment «*Petra de Salvatore*» ²⁹, citat en el testament de Ramona, identificable amb la Pedra Salvadora de Plana Lledó.

Tots ells, com els altres que han anat sorgint en els articles anteriors, així com alguns altres que ens han passat, exigeixen un estudi més aprofundit que deixem per una altra ocasió.

NOTES

1. Plantada i Fonolleda, V. i Payà i Raurich, J. *Geografia local de Mollet del Vallès*. Barcelona, 1893.
2. Solé i Tura, J. *Mollet, una mica d'història*. Mollet, 1981, pàg. 15.
3. Galtés i Pujol, J. *Guia històrico-artística de l'església de Sant Vicenç de Mollet del Vallès*. Mollet, 1985.
4. Arxiu de la Catedral de Barcelona (ACB), Liber Antiquitatum IV, fol. 195, doc. 449 (any 1122).
5. Ibid.
6. «El Capbreu de Mollet de 1144» a *Mollet del Vallès. Notes històriques*. No. 1, pàgs. 19-24.
7. Per ampliar el tema, vegeu: Bonnassie, P. *Catalunya mil anys enrera*, vol. 2, pàgs. 60-61.
8. ACB Lib. Ant. IV doc. 461, sense data.
9. Alturo, J. *L'Arxiu antic de Santa Anna de Barcelona. 942-1200 (ASA)* Barcelona, 1985, vol. II, no. 285, pàgs. 314-317 (1153).
10. Vegeu nota 4.
11. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), pergamins de Ramon Berenguer IV, no. 145 (1142).
12. ACB, Lib. Ant. IV fol. 195, doc. 447 (1136).
13. Ibid.
14. Vegeu nota 9.
15. Ja sigui a la pròpia documentació, com sovint a la terminologia que usa l'antropologia, la paraula família pren un sentit ampli, que suposa el que té actualment, restringit a les relacions de parentiu, i incorpora tota aquella persona que forma part d'una unitat de residència, incloent servents o esclaus. De tota manera, nosaltres, exceptuant el cas ressenyat aquí, quan usem el terme ens referim a l'accepció que fem servir en el llenguatge col·loquial.
16. «Mir de Mollet. Un senyor feudal del segle XII». *Mollet del Vallès. Notes* no. 2 pàgs. 11-16.
17. Vegeu nota 9.
18. ASA vol. II no. 384 (1166), ASA vol. II no. 423 (1171), ASA vol. II no. 441 (1173).
19. ASA vol. II no. 423 (1171).
20. Va ser aquest un procés que va anar íntimament lligat al desenvolupament de la societat feudal. Vegeu: Bonnassie, P. *Catalunya...* vol. 2, pàgs. 269 i ss.
21. Fins a la baixa Edat Mitja, l'activitat creditícia amb interès va ser considerada com immoral i prohibida. Aquestes tasques van ser monopolitzades, lògicament, per sectors no cristians, especialment els jueus. Sobre el mateix vegeu: Sabatino López, R. *La revolució comercial en la Europa medieval*, Barcelona, 1981.
22. Vegeu nota 19.

23. «*ego Bernardus Bonefilii et uxor mea Berengaria debemus tibi Petro de Bainaloca CXX solidos denariorum... et VIII sextarios et II quarteras ordeï et X quartera frumenti... propter quos impignoramus tibi et tuis illud molendinum cum rego...* ASA vol. II no. 423 pàgs. 439 (1171).
24. ASA vol. II no. 511, pàg. 63 (1183).
25. Cal remarcar que l'activitat més important de la família Bannalocha és l'agrària. El profit que obtenen dels seus préstecs és bàsicament l'explotació agrària de les terres motiu de penyora. Per altra banda, cal fer notar que, en el decurs del segle XII, el Vallès era una àrea totalment rural i distant de Barcelona.
26. Ramona es comporta, quan testa, amb la mateixa liberalitat envers les institucions eclesiàstiques que ho fan els nobles laics.
27. Per exemple, l'any 1166: «*sito todo en la parroquia de San Vicente de Mollet, en el lugar nombrado de Palau Fisch*» trasllat de l'original, recollit a ASA vol. II no. 384, pàg. 402; o l'any 1183: «*in parrochia Sancti Vincentii de Molleto, in loco uocitato Palacio Fisco*», ASA, vol. III n. 511, pàg. 63.
28. Per exemple, l'any 1153: «*in ipsa quadra de Banalocha*», ASA, vol. II, no. 285, pàgs. 314-317.
29. Ibid.: «*Concessit (Ramona) filie sue illam uincam quam... ei*» *dederat in Petra Salvatore*» (1153)

A P È N D I X

Convinença entre el bisbe Oleguer de Barcelona i els germans Pere Ramón i Berenguer Ramón sobre la batllia de Mollet. *ACB Lib. Ant. IV fol. 195 n. 449*

Notum sit omnibus hominibus qualiter Ego Petrus Raimundi et fratris mei berengarius Raimundi deffinimus et euacuamus honorem de moleto et baiuliam et quicquid noster rectitudinis est et omnia illa que illic habuimus et possedimus domino ollegario tarrachonensis metropolis archiepiscopo, propter multa mala et iniurias quas ei, uidelicet archiepiscopo, et predecessoribus suis episcopis et suis clericis fecimus et propter unum canonicum sedis barchinonensis et sacerdotem nomine berengarium guadalli quem cepimus et in uinculis per multum temporis tenuimus. Propter ista mala supradicta, quia nullam iusticiam et nullam emendationem de nostro ei facere potuimus, hanc deffinitionem seu euacuationem ei facimus. Si aut deinceps baiuliam hanc uel illic aliquid in honore illa quesierimus nichil nobis ualeat nostra quesitio sed pro sola presumptionem C cogamur dare morabetinus et post hec euacuatio firma permaneat. Actum est hoc XVIII kalendas ianuarii anno domini ab incarnatione MCXXII. S+um petri raimundi. S+um berengarius raimundi qui hanc euacuationem fecimus et firmauimus. S+um raimundi renardi S+um ermen-gaudi sacerdotis atque canonici in cuius manu fit hec euacuatio et qui eam scripsit die et anno predicto.

Traducció

Sigui conegut per tots els homes com jo, Pere Ramón, i el meu germà, Berenguer Ramón, definim i tornem l'honor i batllia de Mollet i qualsevol cosa que és de nostra justícia i tot allò que allà tinguem i posseïm al senyor Oleguer arquebisbe metropolità de Tarragona, a causa dels molts danys i injúries les quals a ell, l'esmentat arquebisbe, i als bisbes predecessors seus i als seus clergues vàrem fer i perquè un canonge de la Seu de Barcelona i sacerdot, anomenat Berenguer Guadall, vàrem agafar com a ostatge i per molt temps vàrem tenir presoner. A causa de les esmentades malifetes, per les quals ni cap justícia ni cap esmena de la nostra part vam poder fer, li oferim aquesta definició i devolució. Si després aquesta batllia o qualsevol cosa de l'honor demanéssim, no sigui vàlida la nostra exigència, sinó per sola presumpció ens sigui exigít pagar cent morabatins i després aquesta donació resti definitiva. Fet a les 18 kalendas de gener de l'any de l'encarnació del Senyor 1122. Signa Pere Ramón; signa Berenguer Ramón, els quals aquesta donació vam fer i signàrem. Signa Ramón Renard; signa Ermengol, sacerdot, en la mà del qual es féu aquesta donació i la qual va escriure el dia i l'any abans esmentat.